

FACTSHEET

Schapenbegrazing en heidebeheer

Schapen zijn al eeuwenlang onlosmakelijk verbonden met heidevegetaties en de bijbehorende biodiversiteit. De Nederlandse heide is voor een belangrijk deel ontstaan door begrazing met schapen, dus het is eigenlijk logisch dat schapenbegrazing de beste manier is om hem te onderhouden.

Veel typen heides kunnen profiteren van schapenbegrazing:

- voedselarme stuifzanden met vegetaties van buntgras en korstmossen,
- droge heides op zure dekzanden tot stuwwallen van leemhoudend zand met nachtzwaluwen en zandhagedissen,
- natte heides met zonnedauw en moeraswolfsklauw of klokjesgentianen en gentiaanblauwtjes,
- hoogveenvegetaties met beenbreek of veenpluis,
- schraalgraslanden met muizenootje en mannetjesereprijs,
- geleidelijke overgangen van heide tot opgaand bos,
- (tijdelijke) heideakkers met granen en akkerkruiden, gebufferd en aangerijkt door mest.

Een rondtrekkende schaapskudde verbindt geïsoleerde heideterreinen met elkaar door het transport van zaden en zelfs kleine fauna. Daarmee is begrazing bij uitstek ook geschikt voor snippers heide en opengekapte stroken bos bedoeld als corridors.

Regulier heidebeheer

Begrazing met schapen is zeer geschikt voor regulier onderhoud van heide. Het remt de successie en bij een uitgekende graasdruk komt deze zelfs tot stilstand. Een extensieve begrazing zorgt op een heide voor een hoge structuurvariatie in de vegetatie, met schapenpaadjes, open zandige plekken en grazige delen. Daarbij vindt er niet alleen een differentiatie boven maaiveld plaats, maar verandert ook de dikte van strooisel- en humuslagen op en in de bodem. De ontstane micromozaiëken bieden kans op een hoge faunabiodiversiteit. Daarnaast zorgen open minerale plekken voor nieuwe kiemingsplaatsen.

Boomopslag en andere houtige opslag wordt door periodieke begrazing doorlopend aangevreten waardoor de heide open blijft. Een overmaat aan doorgesloten opslag wordt door de herder al hoedende weggeknipt of vooraf aan de begrazing met een bosmaaier afgezet. Dit kan nodig zijn op plekken waar de boomdruk hoog is of op delen met een verstoord bodemprofiel.

FACTSHEET Schapenbegrazing en heidebeheer

Heideherstel

Ook voor herstel van heide is schapenbegrazing prima inzetbaar. Het kan vergrassing door pijpenstrootje of bochtige smele doorbreken en in balans brengen met andere karakteristieke flora van het beoogde natuurtype. Verder ruimen schapen pleksgewijs dikke strooisellagen op door mineralisatieprocessen door het opengrazen van de vegetatie en de invloed van mest en urine. Daarnaast wordt oude struikhei door wat stevigere begrazing weer groen en vitaal. Deze veranderingen werken preventief op het uitbreken van heidehaantjesplagen en op het ontstaan en het verloop van heide- en bosbranden. Door overbegrazing op stuifzanden worden vegetaties zelfs geheel teruggezet en kan zand weer gaan stuiven.

De vegetatie wordt overal anders begraasd, waardoor de variatie in hoogte, structuur en leeftijd van struikhei toeneemt: deels nieuwe uitlopers, deels afsterven, ruimte voor lage grazige vegetaties en open zandige plekken op en langs schapenpaadjes. Vlinders, vogels, reptielen, bijen, sprinkhanen, mieren en andere insectenfauna die afhankelijk zijn van bepaalde florasorten of structuren, vinden weer geschikte biotopen om te foerageren, zich voort te planten en te kunnen schuilen.

Begrazingsplanning

Door gebieden gefaseerd in ruimte en tijd met een goed afgestemde graasdruk meerdere malen per jaar te begrazen, wordt de hei weer structuurrijk en gevarieerd. Die graasdruk en fasering is vastgelegd in een begrazingsplanning. De herder kan de begrazing vervolgens verfijnd sturen met zijn honden of door middel van tijdelijke rasters (flexinetten).

Schapen zijn leuk

Bezoekers én medewerkers van heidegebieden vinden een vredig grazende en rondtrekkende schaapskudde op een biodiverse heide ook gewoon leuk.

De verbondenheid van schaapskuddes van vele eeuwen met het Nederlandse heidelandschap heeft een sterk cultuurhistorische waarde, dat bij veel mensen appelleert aan hun culturele identiteit. Dit vergroot vervolgens weer de recreatieve waardering van mensen voor een gebied. Daarnaast vinden veel mensen het beheer van heide aantrekkelijker als dit met dieren gebeurt dan met machines. Het bijwonen van lammetjesdagen in de schaapskooi zorgt voor een prikkeling van alle zintuigen net als het tegenkomen van een schaapskudde op de hei.

Naast recreatie is er veel aan educatieve activiteiten rondom natuurbeheer met een schaapskudde te organiseren, en het is de plek waar de terreinbeherende organisatie zich goed kan profileren.

FACTSHEET Schapenbegrazing en heidebeheer

Begrazing versus plaggen

FABEL: *“Plaggen is beter dan begrazing”*

Plaggen gebeurde vroeger vrijwel alleen op natte heides, waarbij alleen de organische laag werd afgestoken. Dat is niet te vergelijken met het huidige plaggen waar tot in de minerale bodem wordt afgegraven, om zoveel mogelijk nutriënten te verwijderen. Het moderne plaggen om heide te herstellen zet weliswaar de successie een heel eind terug, maar weegt niet op tegen de nadelen. Plaggen is duur, vernietigt de zaadbank, het bodemleven en alle microreliëf, verwijdert waardevolle (micro)nutriënten uit het systeem en zorgt dat insecten en andere fauna jarenlang geen beschutting meer hebben.

Om een heide te herstellen van vergrassing met pijpenstrootje of bochtige smeie is een paar jaar intensief begrazen (drukbe grazing) nodig om deze ongewenste vegetatie over een drempel te helpen en struikhei te laten ontkiemen. Daarna kan de graasdruk gaandeweg verlicht worden waarbij een structuurrijke grazige heide ontstaat.

Al wordt begrazing met een gescheperde schaapskudde vaak als een dure (herstel)maatregel gezien, het is altijd nog een stuk goedkoper dan plaggen, waarbij vervolgens nog vervolgbeheer nodig is.

Begrazing en zeldzame soorten

FABEL: *“Als ik schapen laat grazen, raak ik mijn reptielen/klokjesgentianen/grondbroeders kwijt”*

Gestuurde begrazing met een schaapskudde maakt leefgebieden voor reptielen juist geschikter. Bij de gebruikelijke korte periodes van begrazing, 2 à 3 keer per jaar, wordt in enkele dagen slechts een deel van de vegetatie afgegraasd, en blijft er dus genoeg structuur en daarmee dekking voor reptielen en bodembroedende vogels. In vergelijking met ander beheervormen ontstaan er juist mozaïekpatronen van zowel hogere structuren met bijvoorbeeld oude hei en her en der struweel, als lagere grazige en kruidenrijkere vegetaties en open plekken met mos of minerale bodem, bijvoorbeeld langs schapenpaadjes.

Gescheperd begrazen betekent dat de herder bepaalt waar de dieren grazen. Bekende plekken met zeldzame planten of broedende vogels vermijdt hij, of rastert hij uit met een flexinetje. De kruidenrijkdom en de schapenmest op een begraasde heide zijn juist gunstig voor diverse insecten, waaronder mestkevers, waar vogels zoals klauwierien weer van profiteren.

Schapen en nutriënten

FABEL: *“Met schapenbegrazing raak ik mijn overtollige nutriënten niet kwijt, want die poepen ze weer uit”*

Als schapen grazen en mesten, blijft veel fosfor (P) behouden (waar vaak een tekort aan is). Maar de hoeveelheid stikstof (N) opgeslagen in vegetatie en strooisellaag vermindert wel degelijk. Een deel wordt namelijk in dierlijke biomassa ingebouwd, een deel vervliegt en een deel spoelt uit. Hoe groot deze delen zijn hangt van veel factoren af, bijvoorbeeld van het bodemtype. De overige nutriënten zijn geconcentreerd op beperkte plekken wat de variatie op microschaal ten goede komt.

Overigens hoeft niet alle heide arm te zijn. Van oudsher bestonden er juist ook voedselrijkere heides, met mozaïeken van heide, grassen en kruiden die gunstig zijn voor een hoge diversiteit en aantallen van insecten en daarmee weer voor vogels. Maar die rijkere heides zijn in de loop van de eeuwen vrijwel allemaal ontgonnen voor bos of landbouwgrond.

Door de locatiekeuze van een nachtvak kun je bepalen waar wat meer gemest wordt: liever niet op een arm stukje stuifzand, maar juist wel op een heide-akkertje. Hiermee wordt ook op mesoschaal gedifferentieerd en worden gradiënten in het heidelandschap hersteld.